

Pecséthasználat a középkorban

Készítette: Almási Tibor

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szeged, 2020

Pecséthasználat a középkorban

Tartalomjegyzék

1. A pecséthasználat zavarai

1.1. Nevezetes pecsételvesztések

1.2. Pecséthamisítások

2. Különös pecséttani alapfogalmak

2.1. Authentikus pecsét (sigillum authenticum)

2.2. Ellenpecsét (contrasigillum)

2.3. Gyámpecsét

3. A pecséthasználat elterjedése Magyarországon

Miről szól ez a lecke?

Ennek a leckének a középpontjában a pecséthasználat kérdései állnak. Milyen célokból, miképpen használták a pecséteket, és hogyan működött a pecséthasználat a középkori Magyarországon? A lecke kitér a pecsét-használat elterjedésének folyamatára is.

A tananyag feldolgozásának időigénye hozzávetőleg 50 perc.

1. A pecséthasználat zavarai

Az oklevélhasználatra nagyban alapozó középkori jogrend biztonsága szempontjából alapvető fontosságú kérdés volt a pecsétekkel való visszaélések kizárása. Ezt, persze, nem sikerült minden esetben biztosítani. Az illetéktelen kezekbe jutó, vagy a hamisított pecsétnyomókkal olyan hamis okleveleket lehetett előállítani, amelyek beláthatatlan következményű zavarokat okozhattak a fennálló jogállapotokban. A veszély elsősorban nem abban rejlett ilyenkor, hogy egy-egy kérdésben a feltűnő hamis oklevél révén feloldhatatlan jogellentétek támadhattak hirtelen. Ennél sokkal súlyosabb fenyegetést jelentett a jogélet szilárdságának elbizonytalanodása, a közbizalom megingása. Egy ilyen helyzetben ugyanis hamar megkérdőjeleződött az egyébként valós körülmények között keletkezett, igaz tényeket rögzítő hiteles oklevelek jogszerűsége is. Ha a pecsételő eszköz sorsával kapcsolatos zavar az oklevélbirtokosok körében kitudódott, onnantól kezdve mindenkire nézve az a veszély támadt, hogy mások az ő ilyen eszközzel megerősített okleveleinek a hitelét is kétségbe vonhatják, minthogy ezután soha nem lehet már biztosan tudni, hogy a kétes felhasználású pecsétnyomóval ki, hol, kinek és mikor készíthetett valótlan tartalmakat rögzítő okleveleket. Az efféle helyzetekben rendre az volt a gyakorlat, hogy a gyanúba került pecséttel ellátott összes oklevelet hatálytalanították, az azokat birtoklóknak pedig záros időn belül új pecsét alatt meg kellett újítaniuk, át kellett íratniuk az így érvényüket veszítő okleveleiket.

Ajánló:

A magyar szfragisztika történetének rövid áttekintése számos szakirodalommal Pandula Attilától:

<https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1305.html>

Néhány kiemelkedő kutató a magyar szfragisztika történetéből:

[Bertényi Iván](#)

[Kubinyi András](#)

[Kumorovitz Lajos Bernát](#)

[Takács Imre](#)

1.1. Nevezetes pecsételvesztések

Az illetéktelen kezekbe kerülő királyi nagypecséttel kapcsolatban **három olyan pecsételvesztésről érdemes szót ejteni, amelyek súlyos következményeket vontak maguk után, illetve rendkívüli intézkedések fogantatosítását tették szükségessé az ország jogrendjének stabilizálása érdekében.**

1241

1241 áprilisában a muhi csatában életét vesztette Mátyás esztergomi érsek, királyi kancellár, és vele együtt odaveszett **a királyi nagypecsét is, amely a mongolok kezére került.** A tatárjárás történetírója, Rogerius elbeszéli, hogy a nomád hódítók kezére jutott pecsétet **azok arra használták, hogy a király nevében megírt koholt leveleket hitelesítették vele.** Az idegen megszállók az uralkodó meghamisított levelei révén próbálták az erdőkben, mocsarakban megbújt lakosságot előcsalogatni és engedelmességre, szolgálatukra kényszeríteni. Nyilvánvaló, hogy **itt a jogélet megzavarásánál messze súlyosabb esetről volt szó; ebben a helyzetben az ország léte forgott kockán.** A rend – és abban a jogrend is – csak a támadók távozta után, az ország újjáépítése során állt helyre.

1330

1330 novemberében Károly Róbert balsikerű hadjáratot vezetett Havasalföldre, hogy iránta való hűségét megerősíttesse Bazarab havasalföldi vajdával. A látszólag eredményes felvonulásáról visszatérő királyi sereget a vlachok az erdélyi szorosokba csalva nagyrészt lemészárolták, és **odaveszett Endre székesfehérvári prépost, királyi alkancellár is, vele együtt pedig eltűnt a királyi nagypecsét.** Az uralkodó e helyzetben kénytelen volt **új nagypecsétet vésetni,** amelyet egy sienai aranyműves mester, Simon fia Péter szepesi várnagy készített el számára, aki jutalomképpen egy falut kapott a királytól. **Az uralkodó mindamellett hazatérése után azonnal elrendelte, hogy az elveszett pecséttel ellátott összes korábbi iratot birtokosai kötelesek voltak megerősítésre bemutatni előtte.**

1363

Még súlyosabb eset történt 1363-ban, amikor Nagy Lajos királynak a bogumil eretnekek ellen vezetett hadjárata idején **a királyi pecsét őrizetét ellátó esztergomi érseknek a sátrából annak familiárisai ellopták a pecsét példányait.** Hogy ne uralkodjon el az országban a jogbizonytalanság, **Lajos király rendelkezést adott ki, hogy az elveszett pecséttel, továbbá egyidejűleg apja egyik-másik korábbi pecsétjével ellátott összes iratot be kellett mutatni a kancelláriánál.** Ezeket ugyan nem írták át, mert ekkora irattömeg megújítására nemigen lett volna kapacitás, de **valamennyi bemutatott oklevélre a margók és szélek szabad felületeinek a felhasználásával rávezettek egy nagyon apró betűkkel írt megerősítő záradékot.** Ennek szövege elbeszéli a záradékolási rendelkezésben érintett korábbi pecsétekkel kapcsolatos visszasságokat, **a záradékolást kísérő új pecsét ráhelyezése ugyanakkor megújította a bemutatott iratok érvényét.**

Igen tanulságos elolvasni ennek az iratok százaira rávezetett záradéknak a sablonszövegét, mert abban egy szabályos XIV. századi pecséttörténeti összefoglalást kapunk a korábbi királyi pecsétek sorsáról.

„A dolgoknak örök emlékezetére: Mi, a fentemlített Lajos király, adjuk tudtára mindenkinek, hogy amikor Bosnyák országunkban az igaz hit ellenére az eretnekek és patarénok megszámlálhatatlan sokasága fölbujánzott, mi, azoknak az országunkból való kiirtása céljából, egyfelől: személyesen felszerelt hatalmas hadseregünkkel útra keltünk, másfelől pedig a mi kancellárunkat, Miklós esztergomi érsek urat, a Krisztusban tisztelendő atyát, akinél volt hiteles pecsétünknek mind a két példánya, és Miklós nagyságos nádor urat a többi főpapokkal, bárókkal és országunk előkelőivel Ozorába küldöttük, az érsek úrnak őrségre rendelt bizonyos szolgáló gonosz szándékkal a mondott pecsétünknek mind a két példányát ellopták. Mi tehát előre gondolkodván afelől, nehogy pecsétünknek így módon történt elvesztése miatt alattvalóink jogaira nézve a jövőben veszély támadhasson, magunk számára két példányban új pecsétet metszettünk, és elrendeltük, hogy ezt minden kiváltságlevelünkre, és néhai úratyánk, Károly királynak is a megkoronázása idején metszett, de ugyanő általa, mivel úgy tapasztalták, hogy sok hűtlenséget követtek el vele, megsemmisített előbbeni, valamint a Havasalföld vidékén véletlenül elveszített második pecsétje alatt keltekre is, a mondott három pecsét mellé odailleszszék. A mi atyánk mondott két korábbi pecsétjével ellátott mindama kiváltságleveleire nézve pedig, amelyeket sem apánk az ő későbbi pecsétjével, sem mi az említett módon veszendőbe ment pecsétünkkel meg nem erősítettünk, és amely kiváltságokra a mi új pecsétünket reá nem illesztettük, vagy akármely nyílt levélre nézve, mely a megerősítést nélkülözi, elrendeltük, hogy azok a kiváltságok és levelek, miként azokat atyánk visszavonta és megsemmisítette, mindenben erőtlenek és fogatlanok legyenek. Melyek között a jelen, minden gyanútól mentes kiváltságunkat és a fentebbiek szerint minden abban foglaltakat és előadottakat, ugyanazon N. N. és örökösei meg utódai részére a megnevezett új kettős és hiteles pecsétünk reá függesztésével megújítottuk és örökre megerősítjük. Kelt ugyanazon Miklós érsek úr, kancellárunk által N. N. hónap huszonkettedik napján, az Úrnak ezerháromszázhatvanegyedik, uralkodásunknak huszonharmadik esztendejében.

Válaszoljon az alábbi kérdésekre!

- Miért érvényteleníttette az uralkodó a királyi pecsétet?
- Milyen megoldást alkalmazott ezután?
- Mely pecséteket nyilvánította érvénytelennek I. Lajos?
- Mit kellett tenni az érvénytelenített pecsétű oklevelek tulajdonosának?

1.2. Pecséthamisítások

Nem sokban különböző felfordulással és kényszerintézkedések sorának alkalmazásával járt egy-egy pecséthamisítási eset lelepleződése. Ezekből legyen elég most csak a leghíresebbet feleleveníteni, nevezetesen az „átkos emlékű János deák” esetét. Ő a Felvidéken, Turóc és Liptó vármegyékben „működött”, és állított elő nagy tömegű hamis oklevelet a XIV. század utolsó szakaszában, a Zsigmond-kor kezdetén. 1391 szeptemberében azután Bebek Imre országbíró Liptó és Turóc megye közgyűlésén a birtokjogi oklevelek felülvizsgálatáról hozott intézkedést. Ennek elrendelését azért látta indokoltnak, mert a szóban forgó János deák házában ésládájában hamis okleveleket, pecséteket és lajstromokat találtak. A bűnjeleket Budára szállíttatták, hogy azokat ott alaposabb országbírói vizsgálat alá vessék. János deák halálbüntetést kapott tettéért; megégették. Szokás volt egyébként az ilyen esetekben, hogy tüzes tipáriumot nyomtak a hamisító arcába.

A csalás lelepleződését és megtorlását követően hosszadalmas rendteremtő eljárás kezdődött, amelynek során jegyzők és hozzáértő tudós férfiak megvizsgálták a szóban forgó megyékben az összes bemutatott oklevél írását, fogalmazását, hártáját vagy papírját, valamint a pecséteket is. Mindazokat, amelyeket rendszerben lévőeknek találtak, lajstromba foglalták. A jegyzék egyik példányát Budára küldték, hogy a tárnoki ház őrizetébe helyezték, a másik példányt pedig a megyéknek adták át. Ezek a lajstromok a mai napig rendelkezésünkre állnak, és *Turóci*, illetve *Liptói Registrum* néven emlegetett, döntő fontosságú forrásai a térség középkorának, minthogy a bennük fellelhető iratok nagy része mára teljesen elenyészett, és ez az egyetlen fennmaradási formájuk.

2. Különös pecsétani alapfogalmak

A pecsétannal foglalkozó irodalomban rendre felbukkan néhány fogalom, amelyek jelentése feltétlenül tisztázásra szorul, jelesül az autentikus pecsét, az ellenpecsét és a gyámpecsét kifejezések tartalmát érdemes közelebbről is megismerni. Elöljáróban annyit fontos rögzíteni, hogy ezek nem további pecsétfajták, hanem a fentiekben megismert pecsétek minősítésének, illetve különféle sajátos felhasználási formáiknak a megjelenései.

2.1. Autentikus pecsét (*sigillum authenticum*)

Ez a fogalom a pecsétek erejének, érvényük hatókörének, végeredményben tekintélyüknek, elfogadásuk feltétlenségének a minősítésével függ össze, és végeredményben arról szól, hogy milyen széles felhasználási körben lehetett alkalmazásuk révén közhitelű, azaz mindenki által feltétel nélkül elfogadandó okleveleket kiállítani. Ismert, hogy a középkori Európa felfogásában vagy közjegyzők által készített iratokat, vagy pecséttel ellátott írást, oklevelet lehetett jogérvényes bizonyítékként felhasználni. Az előbbieken nincsen pecsét, a közjegyzők a maguk kézzel rajzolt jegyeik/jeleik révén ruházták fel hitelességgel az írást, amely mozzanat eredőjében az áll, hogy ennek a lehetőségnek őket pápai vagy császári – esetenként pedig mindkettőre visszamenő – felhatalmazás juttatta a birtokába. Itáliában és Nyugat-Európa számos területén jellemzően ez volt a működőképes gyakorlat. Másutt viszont **pecséttel kellett ellátni a közhitelűsége – a környezet általi feltétlen elfogadásra – számot tartó okiratokat, és ez felveti a kérdést, hogy kinek a pecsétje, és melyik pecsét az, amelyik kellő erővel és tekintéllyel rendelkezik ahhoz, hogy mindenki higgyen a leírtak igazának, és kész legyen azt aggálytalanul elfogadni.** Ezt az erőt, ezt a tekintélyt fejezi ki a pecsétek **authenticitása.** Az ezzel kapcsolatos felfogásban az első fontos felvetődő kérdés az volt, hogy saját ügyben keletkezett iratról van-e szó, vagy más, külső szereplők ügyéről. Nyugat-Európa számos pontján olyan gyakorlat érvényesült, hogy saját ügyben a saját pecséttel ellátott okiratnak bizonyító ereje, érvénye van, azt mindenkinek el kell fogadnia. A második felvetődő kérdés pedig az, hogy ha nem saját ügyben mutatkozik szükség jogi hatállyal felruházott okiratra, akkor azt ki és milyen pecsét alatt lehet jogosult kiállítani. Akörül forog tehát ez a kérdés, hogy kinek a pecsétje mekkora erővel rendelkezik, és a pecséttulajdonos milyen széles körben képes feltétlen elfogadottságú, azaz közhitelű okiratokat kiállítani.

Magyarországon az első kérdésre adott válasz elvetette, hogy saját ügyben saját pecséttel joghitelű iratokat lehessen készíteni. Ez nagyon korlátozottá tette a magánpecsétek használatát a jogéletben. Éppen ez a szűkkeblű felfogás gátolta meg, hogy nagyobb számban keletkezzenek és őriztessenek meg nálunk magánoklevelek. A második kérdésben a legszélesebb **authenticitást egyrészt a királyi autoritásnak tulajdonították,**

ami azt jelentette, hogy királyi pecsét alatt bárkinek, bármilyen ügyében lehetett közhitelű iratot kibocsátani, másrészt pedig ugyanezt a széles körű authenticitást tulajdonították a hiteles helyi pecséteknek is. Magyarán a királyi írószerv által készített, illetve a valamely hiteles helytől származó oklevél kétségbe vonhatatlan bizonyító erővel rendelkezett. Természetesen **ezen kívül is született végtelen tömegben közhitelű irat.** Azonban a bánok, vajdák, ispánok, városok, mezővárosok, egyházi és világi méltóságviselők pecsétjeinek használatánál már van szűktő korlát, nevezetesen a területi és a tárgyi illetékesség. A felsoroltak – és még számosan mások – oklevelei érvénnyel bírnak, ha olyan ügyben használták pecsétjeiket, ahol illetékességük **területi vagy tárgyi alapon kétségbevonhatatlan.** Az erdélyi vajda pecsétje például erdélyi ügyekben autentikus, a szlavón báné Szlavóniában, a soproni bírósé Sopron városában, a csongrádi ispáné Csongrád megyében, az esztergomi érseké hazai egyházi ügyekben, az egri püspöké az egri egyházmegye területéhez kötődő egyházi ügyekben, stb. Voltaképpen a hiteleshelyek döntő többségénél is felvetődik működési gyakorlatuk alapján egy lokális illetékesség, amelynek határain legfeljebb kivételszámba menő esetekben léptek nagyritkán túl. Valóságos országos hatáskörrel pusztán néhányuk esetében lehet csak beszélni. Ilyesminek történetesen a budai prépostság feladatellátásában láthatjuk az egyik megbízható példáját. Magyarországon az esztergomi érsek korlátlan authenticitást igyekezett szerezni pecsétjének, de az minden törekvés ellenére csak az egyházon belül rendelkezett feltétlen tekintéllyel.

A budai káptalan pecsétje

Ajánlott olvasmány érdeklődőknek:

Némethy Lajos: Az ó-budai prépostság és káptalan pecsétje In: Turul 1887/1.

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1887-33C5/1887-1-33C6/budapes-ten-volt-egyhazi-testuletek-pecsetei-also-kozlemeney-34D2/az-o-budai-prepostsag-es-kaptalan-pecsetje-34D7/>

2.2. Ellenpecsét (*contrasigillum*)

Ez a fogalom az ellenőrzés mozzanatához kötődik, olyan előfordulásokhoz, amikor a láttamozás tényét jelzi a pecsétnek a használata. Kissé jobban kibontva a fogalom ennek megfelelő tartalmát, azt az 'ellenőrző pecsét' kifejezéssel lehetne talán teljesen világossá és közérthetővé tenni. Az oklevelezésben olyankor szoktunk élni ezzel a fogalommal, ha az iratot hitelesítő pecsétben látszik a lenyomata egy másik, kisebb méretű pecsétnek, amely többnyire ugyancsak az oklevéladóé. A kétszeres pecsételés eljárása mögött az az igény áll a rendelkező részéről, hogy ellenőrzésre látni kívánja az elkészült iratot is, és amikor azt bemutatják neki, ő annak hitelesítő pecsétjébe elhelyezi a maga valamelyik kisebb – jellemzően a gyűrűs – pecsétjét. Akad arra is példa, hogy a kisméretű titkos pecsét töltött be ilyen szerepet, ahogyan ez például I. Károly (Károly Róbert) idején 1331-ben történt egy oklevél kiadásakor. Sajátos előfordulásként értékelhetők az 1220-as évek második feléből azok az esetek, amikor II. András király okleveleinek pecsétjébe ifjabb királyi minőségében fia, a későbbi IV. Béla helyezte el a maga gyűrűspecsétjét. Itt a láttamozáshoz képest némi eltérő többlettartalmat is hordoz az eljárás, Béla ugyanis egy rövid időszakban kontroll alatt tarthatta apja kormányzati intézkedéseit. Így az ellenőrzésen túl valamelyest a jóváhagyás mozzanata, az akaratmegnyilvánulás hangsúlya is benne van az aktusban. Utóbbi tartalom megnyilvánulásainak jelölésére nem igazán az ellenpecsét a megfelelően pontos kifejezés, hanem helyette inkább a gyámpecsét fogalmat lenne indokolt használni.

ellenpecsét alkalmazása

2.3. Gyámpecsét

A fogalom jelentését a 'gyámolító pecsét' jelzős szerkezettel lehet könnyen és egyértelműen világossá tenni. Felismerésének beszédes tapasztalati ismérve, hogy előfordulásai mindig több, esetenként kifejezetten sok pecsét ráhelyezését mutatják az oklevélen. Sűrűn találkozni lehet alkalmazásával a diplomáciában, vagy a rendi politika világában. Bonyolult, nehezen érvényesíthető dolgokban, ha az iratkibocsátók el is kötelezik magukat valamilyen megállapodásban rögzített cél megvalósulása mellett, annak kivitelezése gyakran nem elsősorban az ő szándékukon múlik, hanem rajtuk kívül álló tényezők, erők és akaratok is befolyásolni tudják a további történések alakulását. Annak érdekében, hogy a leírtak ne pusztán beválthatatlan ígérvények maradjanak, ilyen helyzetekben erős a törekvés, hogy a leírtak kivitelezésének szándéka mellett mások egybehangzó akarata is tükröződjék az oklevélen. Éppen ezért azoktól, akikben a dolgok befolyásoló képessége megtestesült, célszerű volt hozzájárulást szerezni az elhatározottak megvalósításához. A közös akarat valami mellett a véghezvitel együttes szándékát kifejező sok-sok pecsét oklevélre tételében manifesztálódott. Minél bizonytalanabb esélyekkel lehetett a valóságba ültetni a megálmodott célokat, annál nagyobb gyámolító akaratra, és értelemszerűen annál több pecsét használatára volt szükség. Tipikusan ilyen kérdés volt az 1054-ben kettészakadt keresztény egyház újraegyesítésének időről-időre felvetődő, de megvalósításában rendre kivitelezhetetlennek bizonyuló igyekezete, akárhány pecséttel alátámasztott tervet is fogadtak el írásban időnként erre nézve. Az 1274. évi II. Lyoni Egyetemes Zsinat idején például 40 főpap vállalt kötelezettséget az újraegyesítés mellett, mégsem lett belőle semmi. A magyar történelemből hozott példaként lehet utalni III. Andrásh király esetére, aki 1299-ben a szétagolódott királyság rendjének helyreállítására szöve tervet, 10 pecséttel megerősített oklevélben rögzített vállalás ellenére sem érhetett célt. A Zsigmond királlyal szemben felléptetett trónkövetelő, Nápolyi László 1403-ban a lengyelekkel való szövetségekötésről szóló oklevélre 51 támogató főúrtól szerzett pecsétet, a trónszerző kísérlet így is elbukott. A gyámpecsét funkciója tehát eredendően a kötelezettség-, a garancia-, a jótállás- és a kezességvállalás volt.

94 függőpecsétet tartalmazó oklevél (1440) (Fotó: Novák Ádám)

Ajánlott olvasmány:

[Novák Ádám: Sokpecsétes titkok nyomában](#)

3. A pecséthasználat elterjedése Magyarországon

Áttekintve végül századról századra a pecséthasználat elterjedésének főbb fázisait a középkori Magyar Királyságban összegzésül a következők rögzíthetők. **A XI–XII. század a királyi pecsétek hegemoniájának időszaka volt**, az ezen túlmutató pecséthasználatnak csak minimális megnyilvánulásai érzékelhetők. Van gyenge nyoma ugyan a XII. század elejéről magánpecsétek létének – lásd *cartula sigillaták* ('pecsételt cédulácskák') használatát Kálmán király idején a keresztények és zsidók közötti üzletkötések alkalmával –, de használatuk elszigetelt jelenség lehetett. **A XII. század végén kezd elterjedni a hivatali személyek, egyházi és világi méltóságviselők által lepecsételt oklevelek használatának gyakorlata, ami a hatósági pecséthasználat kezdeteit jelenti.** Ugyanezen időszakban indul meg a hiteles helyi oklevelezés. **A XIII. század áttörést hoz a pecséthasználatban, mert az ekkor lett kiterjedtté és általánossá.** Differenciálódik a dinasztian belül a pecséthasználat, a király mellett a királyné, a hercegek, a hercegnők és az ifjabb király is pecsételnek. Kiteljesedik és általános lesz a hiteles helyek pecséthasználat. **Megjelenik a pecsételés a kiváltságolt etnikai területeken (a székelyeknél és a szászoknál).** Kiteljesedik és általános lesz e században a pecsét használata a hivatali méltóságoknál. Ritka esetekben akadnak magánosok, tehát nem-tisztviselő nemesek pecsételésére is példák. **Elterjed a városi pecsét-használat** (Esztergom, Buda, Székesfehérvár, Szeben, stb.). Tudunk a *serviensek* társadalmi csoportjának pecsét-használatáról (1232: a zalai *serviensek* úgynevezett kehidai oklevele).

Nagy fontossággal kijelenthető, hogy a XIII. században már nem fogadják el a pecsételetlen okleveleket; azokat bizonyításra csak ratifikálásuk esetén lehet felhasználni. **A XIV. század fejleménye a mezővárosi pecséthasználat megindulása.** Példaként a Zaránd megyei Pankota *hospeseinek* 1363-ból fennmaradt pecsétjére utalhatunk. **A század közepén, 1353-ban Nagy Lajos király a rendteremtés igyekezetével megritkítja a hiteles helyek hálózatát, és összetöreti az úgynevezett törpe-konventek pecsétjeit.** **A XV. század végén megindul a megyék pecséthasználat.** Az első ismert megyei pecsét Somogy megyéé, amely 1498-ból ismert előttünk. A megyei hatósági oklevelezésben addig a tisztviselő személyi kör – ispánok, alispánok, szolgabírák – hivatali pecsétjei voltak használatban. Epés megjegyzéssel zárva, a XVI. század elejére, a középkori magyar állam bukásának idejére a parasztok és a gyerekek kivételével úgyszólván már mindenki pecsételt!